

Isotagmen en de studie van dialectverschijnselen

door

PIERRE SWIGGERS

N.F.W.O.

In een scherpzinnig, en te weinig bekend artikel van 1943, voerde A.E. Meeussen¹ de term „isotagme” in voor de studie van een aantal dialectverschijnselen uit de syntaxis, en het in kaart brengen ervan. Meer bepaald gaat het om vier syntactische verschijnselen die in Prof. Grootaers' vragenlijst nr. 36 werden opgenomen :

1. het vergelijkingsartikel na comparatief : *hij is groter — zijn broer*. Dit isotagme wordt gevormd door de vormen *of* (in het Westen), *als* (*as*, *ès* — in het Oosten), en *gelijk* (*glak*, *lak*, midden in het *als*-gebied)², waarnaast men het standaard *dan* kan plaatsen.
2. de plaats van *te* bij twee noemvormen : *ge moet geld hebben om kunnen te betalen* / ... *om te kunnen betalen*.

Wat dit isotagme betreft, kan men het volgende dialectlandschap samenstellen³ : *te — V infinitum — V infinitum* in West-Vlaanderen, het grootste gedeelte van Oost-Vlaanderen, en het noorden van Antwerpen, daarentegen vinden we ten zuid-oosten van dit gebied *V infinitum — te — V infinitum*, vaak vermengd met de andere constructie *te — V infinitum — V infinitum*⁴. Verder is er een contaminatievorm *om te kunnen*

1. A.E. MEEUSSEN, „Vier isotagmen”, *Leuvense Bijdragen* 35, 1943, p. 47-55. Voor een analyse van Meeussen's taalvisie, zie P. SWIGGERS, „A.E. Meeussen's taalkundige opvattingen” (te verschijnen).

2. Over de vormen met *gelijk*, zie MEEUSSEN a.c., p. 49 : „Het gebied met de verspreide *gelijk*-vormen zal veel baat vinden bij een vergelijking met een kaart voor *of*, *als*, *gelijk* na *zoo* + *adjectief* (*hij is zoo groot als zijn broer*) ; ook voor de andere gebieden zal uit die vergelijking te leren vallen : zoo vinden we in *Geinsche Praot* (J. Cleppe) : *aos*, soms ook *of*, bij gestereotypeerde vergelijkingen (*zûu blik aas de dûud*), maar *of* bij een nieuwe vergelijking (*zûu grûut of ghiel de Kijter*) ; na comparatief bijna altijd *of*”.

3. Aan de hand van vragenlijst 36 van de Zuidnederlandse Dialectcentrale.

4. Volgens MEEUSSEN, a.c., p. 50-51, is de laatste sequentie (in het gebied ten zuid-oosten van West- en Oost-Vlaanderen, en het noorden van Antwerpen) „hoogstwaarschijnlijk toe te schrijven aan de invloed van het Algemeen Beschaafd, nog niet op de dialecten, maar op de geschreven inzendingen. Al blijft daar een gegeven problematisch, toch is de voorloopige isotagme, die een duidelijk ongemengd van een even duidelijk gemengd gebied scheidt, reeds van eenige waarde”. Over dit soort constructies leze men de volgende artikelen van V.F. VANACKER : „Enkele dubbele werkwoordgroepen in *te*-positie in Zuidnederlandse dialecten”, *Studia Germanica Gandensia* 4, 1962, p. 31-52 ; „Is het algemeen Zuidnederlands ?”, *Taal en Tongval* 16, 1964, p. 159-164, en *Zuidnederlands dialectmateriaal op de band en enkele dubbele werkwoordgroepen in te-positie*”, *Taal en Tongval* 21, 1969, p. 239-244.

te betalen geattesteerd te Wetteren en Buggenhout, dicht bij de grens gesteld door het isotagme, en ook te Sint-Truiden⁵.

3. *ja* of *neen* antwoord op vragen met *maar* („*Hebt ge maar twee broers?*”), waarbij de reële situatie is zoals ze hypothetisch gesteld wordt in de vraag. Het isotagme stelt hier een vrij scherpe grens tussen Vlaanderen (met *neen*) en het Oosten met een stukje van het Waasland (*ja*); de grens van het isotagme verlegt zich meer en meer westwaarts. Reeds in 1943 noteerde Meeussen een variatie in de „grensdorpen” Vrasene, Haasdonk en Mariakerke, waar de jongere generaties *ja* gebruikten om instemmend te antwoorden op een vraag met *maar*.
4. het werkwoord *zijn* na *weten* met object (*weet ge mijn stok niet?*). „Het ging om een wending die ieder Brabander treft als hij Westvlaamsch hoort: in plaats van de aangehaalde zin hoort hij telkens *weet ge mijn stok niet zijn?* (...). Ten Westen van 't kanaal Gent-Terneuzen en van de Schelde geven de inzenders inderdaad de tweede wending; in 't Oosten de eerste, zonder *zijn* (...). Buiten deze twee antwoorden waren er nog andere. Vooreerst aanvulling met andere werkwoorden dan *zijn*: *staan*, *liggen*, *hangen*; dan omschreven vraag: *weet ge niet waar mijn stok is?*; of directe vraag: *waar is mijn stok?*; ten slotte ook nog: *weet ge van mijn stok niet?*”⁶.

In feite gaat het hier om een isotagme dat met de grootste voorzichtigheid moet gebruikt worden. Meeussen wees er reeds op dat de vraag *weet ge mijn stok niet?* twee elementen bevat die niet door afzonderlijke vormelementen zijn uitgedrukt (nl. „plaats” en „zich bevinden”); in de vorm *weet ge mijn stok niet zijn?* is het laatste betekenis-element („zich bevinden”) formeel afzonderlijk uitgedrukt⁷.

In feite is er dus een functioneel verschil tussen beide vormen, en is het gebruik van de term „isotagme” iet of wat onjuist (de dialectoloog werkt met vormverschillen gekoppeld aan betekenisconstanten, of vice versa). Dit is erg duidelijk waar de vraag *weet ge...* wordt aangevuld met een infinitief als *liggen*, *staan*, enz. Zo zijn in het Brabants de twee types geattesteerd:

1. *weet ge mijn boek niet?*
2. *weet ge mijn boek niet liggen?*

5. Op basis van hedendaags dialectmateriaal uit Brabant, meen ik te mogen stellen dat voor dit isotagme een verdere differentiatie nodig is, functioneel te verbinden met het type van eerste *Verbum infinitum*. Modale werkwoorden (*kunnen*, *willen*, *mogen*) gaan meestal onmiddellijk de tweede infinitief vooraf; werkwoorden van beweging (*gaan*, *komen*) worden door dialectsprekers die weinig beïnvloed zijn door de standaardtaal meestal vóór te geplaatst (*bij vroeg of dat het tijd was om gaan t'eten / ze riep voor komen te helpen*, enz.).

6. MEEUSSEN, a.c., p. 53. Het „van-gebied” wordt gevormd door de vallei van de Den-

7. MEEUSSEN, a.c., p. 54.

Maar op de eerste vraag antwoordt men niet met (*ja*) *ginder*, doch wel met een niet-elliptische uitdrukking : (*ja*), *het ligt ginder* / (*ja*), *ik heb het ginder zien liggen* / (*ja*), *'t is ginder*.

Het alleenstaande adverbium behoort dus niet tot de dieptestructuur van een vraag als *weet ge mijn boek niet?* : het kan er dan ook niet uit losgekoppeld worden in een elliptisch (-syntactisch gesproken-) antwoord. Een antwoord (*ja*) *ginder* past perfect bij een vraag zoals (2), waarin aan het object de *feature* [+ toestand] — die een locatief veronderstelt — formeel wordt toegewezen, door het gebruik van de infinitief *liggen*. Hetzelfde doet zich voor bij de vragen

3. *waar ligt mijn boek?*
4. *weet ge waar mijn boek ligt?*

In (3) en (4) is echter de locatief niet meer verondersteld, maar ook formeel uitgedrukt door *waar*. Ook op deze vragen antwoordt men met een elliptisch adverbium : *ginder* [vraag 3], (*ja*) *ginder* [vraag 4].

Deze methodologische bemerking bij Meeussen's artikel is niet bedoeld als een kritiek op de notie „isotagme”. Integendeel : Meeussen heeft een sleutelbegrip van het dialectonderzoek geformuleerd en operationeel gemaakt. Het isotagme (of *isoconstructieem*, of nog *isomorfo-tagme* - gezien het feit dat Meeussen niet alleen zuiver syntagmatische verschijnselen op het oog heeft, maar ook uitgesproken morfosyntactische fenomenen⁸) is ongetwijfeld een erg bruikbaar begrip in de dialectologie : alleen moet men bij het vergelijken van constructies in dialecten er zorg voor dragen dat men *isofunctionele* gegevens bij mekaar brengt⁹. Onder die voorwaarde kan het morfosyntactisch onderzoek van de dialecten ons inzicht in taalstructuur en taalvariatie verrijken.

8. Zie isotagme 1 (paradigmatische binding van *of, als, gelijk*), en isotagme 3 (band tussen *ja/nee* en het element *maar*). Wat dit laatste betreft, zie trouwens de constructie *maar... en* (ontkennend) in het Gents : een discontinu morfem? (cf. G. OVERDIEP, *Stilistische grammatica van het moderne Nederlands*, Zwolle, 1949², p. 429).

9. Overeenkomstig de methodologie uiteengezet in J. GOOSSENS, „*Inleiding tot de Nederlandse dialectologie*”, *HCTD/BCTD* 54, 1970, p.105-273.